

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва та бізнесу
Кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін

Блажків Тарас Олегович
Бюджетний дефіцит і його регулювання у перехідній економіці України
Освітньо-професійна програма – Фінанси, банківська справа та
страхування
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ФМСчм-21
Т.О. Блажків

(підпис)

Науковий керівник
к.е.н., доцент Дерманська Л. В.

(підпис)

Кваліфікаційну роботу допущено
до захисту
«____»_____2023р.

Зав. кафедри

(підпис)

Чортків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВИ

1.1. Теоретичне-правове визначення бюджетного дефіциту

1.2. Джерела фінансування бюджетного дефіциту

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ СТАНУ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналітична оцінка дефіциту Державного бюджету України

2.2. Значення міжнародної допомоги у стабілізації Державного бюджету України під час воєнного стану

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ДЕФІЦИТОМ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Вплив дефіциту бюджету на фінансову безпеку держави

3.2. Напрями використання державних цінних паперів в контексті управління бюджетним дефіцитом

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВИ

1.1. Теоретичне-правове визначення бюджетного дефіциту

Державний бюджет є ключовим засобом дієвої реалізації фінансової політики держави, адже бюджетна система є основною ланкою державних фінансів.

У Бюджетному кодексі України зазначається, що дефіцит бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням та поверненням кредитів із бюджету) [7]

Термін "дефіцит бюджету" означає перевищення видатків державного бюджету над його доходами. Сучасні теорії та практика світової економіки надають велику увагу питанням, пов'язаним з бюджетним дефіцитом та державним боргом. Бюджетний дефіцит є важливим інструментом державної фінансової політики, який має вплив на економічне та соціальне положення країни. Невідповідна соціально-економічна політика, спад у виробництві та занепад підприємств в Україні є основними причинами бюджетного дефіциту, тому питання щодо покращення шляхів його подолання особливо актуальні в Україні.

За думкою Н. Редіної та Л. Гордєєвої, бюджетний дефіцит виникає через дисбаланс у економіці, спад доходів і різке збільшення видатків, що стимулюється неекономними діями [38].

С.Л. Лондар та О.В. Тимошенко вказують на те, що бюджетний дефіцит виникає внаслідок розміру бюджетних витрат, які фінансуються за рахунок зовнішніх і внутрішніх фінансових резервів інших секторів економіки, включаючи міжнародні резерви, які накопичує уряд на волонтерських засадах протягом поточних або минулих періодів, і, в окремих випадках, за рахунок обсягу первинної емісії центрального банку [27].

С.І. Юрій та В.М. Федосов використовують інший підхід до тлумачення цього, вказуючи, що показник бюджетного дефіциту свідчить про перевищення видатків, передбачених у бюджеті, над сталими доходами, які включають податки, збори та обов'язкові платежі, які відповідно до бюджетної класифікації вважаються доходами бюджету [14]

М.В. Грідчіна, В.Б. Захожай та Л.Л. Осіпчук висловлюють свою точку зору, стверджуючи, що бюджетний дефіцит представляє собою об'єктивні економічні відносини, які виникають між учасниками суспільного виробництва під час використання коштів, що перевищують доступні джерела доходів, через зростання граничних витрат виробництва [11]

Лондар С. Л. та Тимошенко О. В. вказують на те, що "дефіцит бюджету представляє собою суму грошових витрат здійснених за рахунок внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів інших секторів економіки, включаючи міжнародний сектор, які були накопичені урядом на вільних засадах протягом поточного або попередніх періодів, і в окремих випадках за рахунок обсягу первинної емісії центрального банку." [10, с. 99].

Різні підходи до визначення поняття "дефіцит бюджету" надають можливість класифікувати його як відношення між доходами та видатками бюджету, де видатки перевищують постійні доходи. Аналіз наукових досліджень вчених вказує на те, що формулювання бюджетного дефіциту різняться, але всі вони вказують на негативний вплив дефіциту бюджету на розвиток держави.

Залежно від причин виникнення дефіциту, виділяють такі типи: вимушений дефіцит, який виникає через обмежені фінансові ресурси країни, і свідомий дефіцит, що виникає через свідому фіскальну політику, що передбачає цілеспрямовані зміни в розмірах державних витрат, податків і сальдо державного бюджету. За тривалістю дії бюджетний дефіцит може бути тимчасовим, який спричинений касовими розривами у виконанні бюджету; первинним, який вказує на різницю між загальним дефіцитом та виплатою процентів за борг; та стійким, який існує протягом тривалого періоду [20, с. 39].

Американський економіст У. Хеллер класифікує дефіцит бюджету в залежності від його прояву на активний і пасивний. Ця класифікація ґрунтується на тому, як дефіцит проявляється в економіці. Наприклад, активний дефіцит виникає, коли держава інвестує у економіку, сприяючи зростанню ВВП, і тим самим стає ефективним інструментом фіскального регулювання економіки. З іншого боку, пасивний дефіцит формується внаслідок економічної нестабільності, спаду виробництва і зайнятості, що призводить до зменшення бюджетних надходжень та виступає інституціональною деформацією, яка гальмує економічний розвиток. [21, с.52].

Критерії визначення різних типів бюджетного дефіциту включають наступне:

1. Фактичний дефіцит, який відображає відмінність між поточними видатками та поточними доходами держави.
2. Циклічний бюджетний дефіцит, який виникає в результаті впливу вбудованих стабілізаторів, механізмів, що дозволяють знизити амплітуду циклічних коливань рівнів зайнятості та виробництва без постійних змін у економічній політиці.
3. Структурний дефіцит, який відображає різницю між видатками та доходами бюджету в умовах повної зайнятості.

Ці різні типи бюджетного дефіциту взаємопов'язані, оскільки вони доповнюють один одного. Наприклад, фактичний дефіцит є зовнішнім виявом розбалансованості доходів і видатків бюджету, тоді як структурний і циклічний дефіцити є його внутрішніми складовими.

Дефіцит бюджету виникає через постійні фундаментальні чинники, такі як активна участь держави в економіці та надмірні соціальні зобов'язання, які не завжди можуть бути фінансовані з бюджету, а також через тимчасові чинники, включаючи:

- циклічний спад виробництва та зменшення податкової бази.
- збільшення державних видатків у передвиборний період, яке впливає на розмір бюджетного дефіциту.

- трансформація соціально-економічної системи та зменшення бюджетних доходів при значному спаді виробництва.

- збільшення видатків на оборону в милітаризованій економіці або під час військових дій.

- впровадження податкової реформи з метою зниження податкового навантаження та активізації економічної діяльності [1, с. 93].

Дефіцит бюджету має два основних аспекти: з одного боку, це різниця між звичайними доходами та витратами, а з іншого боку, це сума коштів, яку держава залучає від суб'єктів внутрішнього приватного сектора та нерезидентів, щоб покрити недосяжні за рахунок звичайних доходів витрати. Спосіб, яким цей капітал залучається, а також тип інституційного сектора економіки, з якого він залучається для фінансування дефіциту бюджету, можуть при однаковому дефіциті бюджету мати різні економічні наслідки. Тому джерела фінансування дефіциту можна поділити на такі категорії:

- внутрішні (надані різними органами державного управління, центральним банком, фінансовими установами з депозитами та без них, нефінансовими установами та домогосподарствами).

- зовнішні (надані органами державного управління, міжнародними організаціями, фінансовими установами, які не є міжнародними організаціями, та іншими нерезидентами).

- інші (у разі касового виконання бюджету фінансування дефіциту бюджету може здійснюватись за рахунок наявних грошей, що надійшли в минулому році, а також коштів від приватизації та інших джерел). Особливістю касового методу виконання бюджету є те, що всі операції фіксуються в момент виникнення права на отримання платежу чи зобов'язання щодо його здійснення. [9, с.256].

Американський вчений Дж. Б'юкенен стверджує, що в демократичних суспільствах властиві бюджетні дефіцити, оскільки такі суспільства активно забезпечують соціальні пільги для більшості громадян, а це часто перевищує бюджетні можливості. Крім того, в умовах представницької влади в

демократичних суспільствах парламенти часто приймають популістські рішення, особливо перед майбутніми виборами. Таким чином, бюджетні дефіцити є неминучим явищем в демократичних суспільствах, і важливо забезпечити контроль над їх ростом, щоб уникнути різкого зростання інфляції в країні [18, с. 50-52].

Враховуючи іноземний досвід та результати досліджень вчених, було визначено головні фактори, які призводять до формування дефіциту бюджету [3]:

- 1) участь країни в збройних конфліктах та воєнних діях;
- 2) економічні кризи та розриви стійких економічних зв'язків;
- 3) Зростання обсягу державних видатків у відсотках від ВВП. Постійний розвиток державного сектору економіки, пов'язаний з трансформаціями, покращенням механізмів соціальної політики, збільшенням суспільних та державних потреб, як це було відзначено Адольфом Вагнером [39, 40].

4) недостатність політичної волі та інших політичних аспектів. Будь-які політичні рішення, які можуть впливати на зростання податкових ставок або зниження соціальних видатків, призначених для балансування бюджету, можуть негативно вплинути на рейтинги політиків і призвести до поразки на наступних виборах;

5) складання бюджету на основі недостовірних прогнозів макроекономічних показників і недодержання послідовного порядку у плануванні бюджету;

6) неефективна функціонування бюджетної та податкової системи країни. Здійснення податкової політики, яка не відповідає економічному змісту для платників податків, може призвести до росту тіньового сектору економіки та зменшення доходів бюджету;

7) однією з причин виникнення дефіциту бюджету може бути намір її створення з метою стимулювання економічного зростання або протидії наслідкам економічної кризи. Таким чином, дефіцит бюджету може слугувати інструментом економічного регулювання [3].

Дефіцит бюджету виступає універсальним інструментом, його фінансування ґрунтується на об'єктивних ринкових законах стосовно залучення фінансових ресурсів. Сформований дефіцит дозволяє здійснювати важливу державну політику, зокрема стимулювати внутрішній сукупний попит у конкретних галузях, навіть у випадках, коли поточні доходи бюджету недостатні. При цьому існують обґрунтовані підстави вважати, що у майбутньому фінансові ресурси будуть належним чином використані для погашення позик.

Однак боргове фінансування дефіциту бюджету призводить до нагромадження державного боргу, який потрібно обслуговувати. Обслуговування боргу включає в себе сплату відсотків і поетапну погашення основної суми боргу.

Отож, можемо зазначити, що бюджетний дефіцит - це ситуація, коли уряд або інші бюджетні органи витрачають більше коштів, ніж отримують доходів у певному фінансовому періоді, зазвичай у рамках річного бюджету. Це означає, що дефіцит бюджету виникає, коли видатки перевищують доходи уряду.

Бюджетний дефіцит може мати кілька причин, таких як економічна рецесія, недостатні надходження податків, збільшення витрат на соціальні програми або інші обставини, які призводять до нестачі грошей у бюджеті.

Дефіцит бюджету може бути фінансовано за допомогою позик, продажу державних цінних паперів або інших фінансових інструментів. Проте тривалий бюджетний дефіцит може створити проблеми для держави, такі як зростання державного боргу і інфляція.

Важливо враховувати, що кожна країна може мати своє власне правове визначення бюджетного дефіциту в своїх фінансових законах і бюджетних правилах. Також, визначення бюджетного дефіциту може залежати від контексту і конкретних умов кожної країни.

Теоретично-правове регулювання бюджетного дефіциту держави передбачає встановлення правил і норм, що регулюють процес формування, використання та контролю над державним бюджетом з метою забезпечення фінансової стійкості держави та ефективного управління її фінансами. Нижче

наведено деякі основні аспекти теоретично-правового регулювання бюджетного дефіциту:

1. Конституційні та законодавчі норми: більшість країн мають конституційні та законодавчі акти, які встановлюють правила щодо утворення та використання бюджету держави. Ці норми можуть включати в себе обмеження на розмір бюджетного дефіциту та процедури його зменшення.

2. Фінансова дисципліна: теоретично-правове регулювання передбачає встановлення механізмів контролю за фінансами держави, щоб уникнути надмірного збільшення бюджетного дефіциту. Це може включати в себе обов'язок розробки та виконання бюджетних правил і обмежень.

3. Процедури бюджетування: установлення процедур бюджетування, які передбачають аналіз та планування бюджету з урахуванням можливостей збалансування доходів та видатків, є важливою складовою теоретично-правового регулювання.

4. Контроль і нагляд: Забезпечення ефективного контролю та нагляду за використанням коштів державного бюджету допомагає уникнути надмірного дефіциту. Це може включати аудиторський контроль, парламентський нагляд, а також залучення незалежних фінансових інституцій.

5. Виправлення дефіциту: теоретично-правове регулювання також повинно передбачати процедури для виправлення бюджетного дефіциту у разі його виникнення. Це може включати в себе збільшення доходів, зменшення видатків або залучення додаткового фінансування.

6. Моніторинг і оцінка: регулярний моніторинг та оцінка бюджетного дефіциту є важливими елементами теоретично-правового регулювання. Це допомагає вчасно виявляти проблеми та вживати заходи для їх вирішення.

Загальною метою теоретично-правового регулювання бюджетного дефіциту є забезпечення фінансової стійкості держави, збалансування бюджету та запобігання надмірному накопиченню боргу. Конкретні норми та процедури можуть варіюватися в залежності від конкретних умов та законодавства кожної країни.

1.2. Джерела фінансування бюджетного дефіциту

Існування дефіциту державного бюджету нерозривно пов'язане з джерелами його фінансування, згідно з чинним законодавством. Прийняття державного бюджету із дефіцитом можливе лише в разі наявності обґрунтованих джерел його фінансування. Фінансування бюджету - це сукупність фінансових операцій уряду, спрямованих на залучення додаткових грошових ресурсів понад обсяг доходів бюджету або для зменшення державного боргу. Також це включає у себе зміну залишку готівкових коштів для управління ліквідністю бюджету. Джерела фінансування дефіциту державного бюджету наведені на рисунку 1.1.

Рис.1.1.Джерела фінансування дефіциту державного бюджету

Якщо в державному бюджеті існує проблема дефіциту, то очевидно, що потрібно розглянути можливі шляхи його зменшення та джерела для його фінансування. Давайте детальніше розглянемо ці шляхи та оцінимо їх ефективність і доступність для держави. Згідно статті 15 Бюджетного кодексу України, існують ключові джерела, які можуть бути використані для

фінансування бюджетного дефіциту, включаючи: запозичення, як внутрішні, так і зовнішні; доходи від майнової приватизації; прибуток від продажу цінних паперів; державні резерви та кошти, що повертаються з депозитів [6].

Залучення фінансових ресурсів через видання облігацій або безоблігаційних позик на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках державою, представленою урядом або уповноваженою ним установою, у грошовій та товарній формі з метою фінансування державних потреб за встановленими умовами щодо строковості, платності та повернення, є одним із способів накопичення бюджетних коштів [22, с. 110].

Відповідно до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» 2269-VIII від 25.09.2019 року, кошти, отримані в результаті приватизації державного майна та майна, що належить Автономній Республіці Крим, розглядаються як фінансові ресурси, що надходять від відчуження майна, що перебуває у власності держави, та призначені для підвищення соціально-економічної ефективності виробництва, покриття дефіциту державного бюджету і залучення коштів для структурної перебудови економіки України, на користь фізичних та юридичних осіб [37].

До складу доходів від приватизації включаються інші прибутки, які прямо пов'язані з процесом приватизації. Це включає в себе кошти, які надходять від покупців при поданні заявок на участь в процесі приватизації, оплату за реєстрацію покупців для участі в аукціонах або конкурсах, суми штрафних санкцій за несвоєчасну оплату придбаних об'єктів приватизації, дохід від продажу патентів на право оренди приміщень і відсотки, нараховані на суму відстрочених платежів.

В Україні одним з поширених джерел фінансування бюджетного дефіциту є неемісійний метод, а саме залучення зовнішніх і внутрішніх ресурсів. Важливо відзначити, що цей метод не вирішує проблему повністю і іноді навіть ускладнює її, оскільки для нього використовуються позичкові кошти, і держава не зменшує суму бюджетного дефіциту, а навіть спричинює його зростання. Таким чином, важливо враховувати, що обслуговування державного боргу призводить до

додаткових витрат з бюджету, що збільшує розрив між доходами та видатками, що становить бюджетний дефіцит. Отримуючи кошти від фінансових установ, держава не лише зобов'язується їх повернути, але також допускає вплив на внутрішньополітичні, економічні та інші важливі рішення. І якщо державний борг зростає до такої межі, коли його неможливо погасити, це може призвести до дефолту.

Ще одним джерелом фінансування бюджетного дефіциту є ресурси, отримані від приватизації державного майна. Перед тим як описувати цей метод докладніше, важливо відзначити, що протягом тривалого періоду після отримання Україною незалежності, уряд не приділяв належної уваги державним підприємствам. Як наслідок, ефективність цих підприємств зближувалася до нуля, і, в більшості випадків, була від'ємною. Для кращого розуміння ситуації, в Україні існує близько 3500 державних підприємств, з них 1700 не можуть бути приватизовані, оскільки вони орієнтовані на стратегічний напрямок. Така ситуація на тлі країн Європейського Союзу, де існує близько 300 підприємств такого напрямку, є важливою особливістю.

Крім того, більшість державних підприємств стикається з проблемою застарілої матеріально-технічної бази, що відлякує потенційних інвесторів від вкладання коштів у розвиток цих структур. Ще однією негативною рисою цього джерела є його обмеженість, оскільки ресурс є вичерпним. За позитивний аспект можна відзначити, що цей метод сприяє збільшенню доходів державного бюджету, залученню сучасних систем та інвестицій, що в свою чергу може призвести до оновлення та модернізації основних активів цих підприємств. Цікавим є і метод повернення депозитних коштів та залучення коштів через продаж цінних паперів [1].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 2011 року №6, яка регулює цей вид фінансування, тимчасово вільні кошти місцевого бюджету - це сума коштів місцевого бюджету, яка знаходиться на рахунках фонду спеціального призначення на дату їх розміщення на вкладних (депозитних) рахунках і відсутність доступу до яких не призведе до фінансової

неплатоспроможності місцевого бюджету та появи боргу перед відповідним фондом місцевого бюджету протягом строку, визначеного для розміщення таких коштів на вкладних (депозитних) рахунках у банках. В пункті 6 цього документу також вказується, що для розміщення тимчасово вільних коштів на депозитних рахунках необхідно використовувати конкурсний підхід, в рамках якого держава має сімдесят п'ять відсотків статутного капіталу [22].

Останнім методом, який розглядається, є використання вільних бюджетних коштів. Згідно зі статтею 14, пунктом 4 Бюджетного кодексу України, 'вільний залишок коштів бюджету' означає перевищення коштів у загальному фонді над коштами, які знаходяться в обороті на кінець бюджетного періоду. Щодо 'оборотного залишку', Бюджетний Кодекс України визначає його як частину коштів загального фонду, яка призначена для покриття тимчасових касових розривів. Залишок в обороті не може перевищувати 2% від планових видатків загального бюджетного фонду і регулюється документом про Державний бюджет України [6].

Існує ще один метод фінансування бюджетного дефіциту, який називається "монетизація". Цей метод передбачає, що центральний банк надає ресурси для покриття дефіциту у державному бюджеті, замість того, щоб просто видаляти додаткові кошти. Головною метою центрального банку є забезпечення стабільності фінансового стану країни, а не збільшення свого прибутку. Проте, застосування цього методу може призвести до збільшення грошової маси через великий обсяг емісії, що може викликати ризик інфляції.

Головним недоліком емісійного фінансування бюджетного дефіциту є ризик інфляції, оскільки велика кількість грошей в обігу може призвести до знецінення грошової одиниці країни. Це може призвести до "ефекту Танзі," коли платіжні обов'язки перед державним бюджетом відкладаються через втрату покупної спроможності грошей. Неконтрольована інфляція може також вплинути на втрату інвестицій та економічну стабільність країни, що може вплинути на громадян і їх доходи.

Цей метод фінансування використовується урядом лише в тому випадку, коли інші джерела фінансування не доступні. Більшість країн, включаючи Україну, мають законодавчі обмеження щодо використання цього методу. У Бюджетному Кодексі України і в інших законодавчих актах чітко прописана заборона використовувати емісію грошей центральним банком для фінансування дефіциту бюджету..

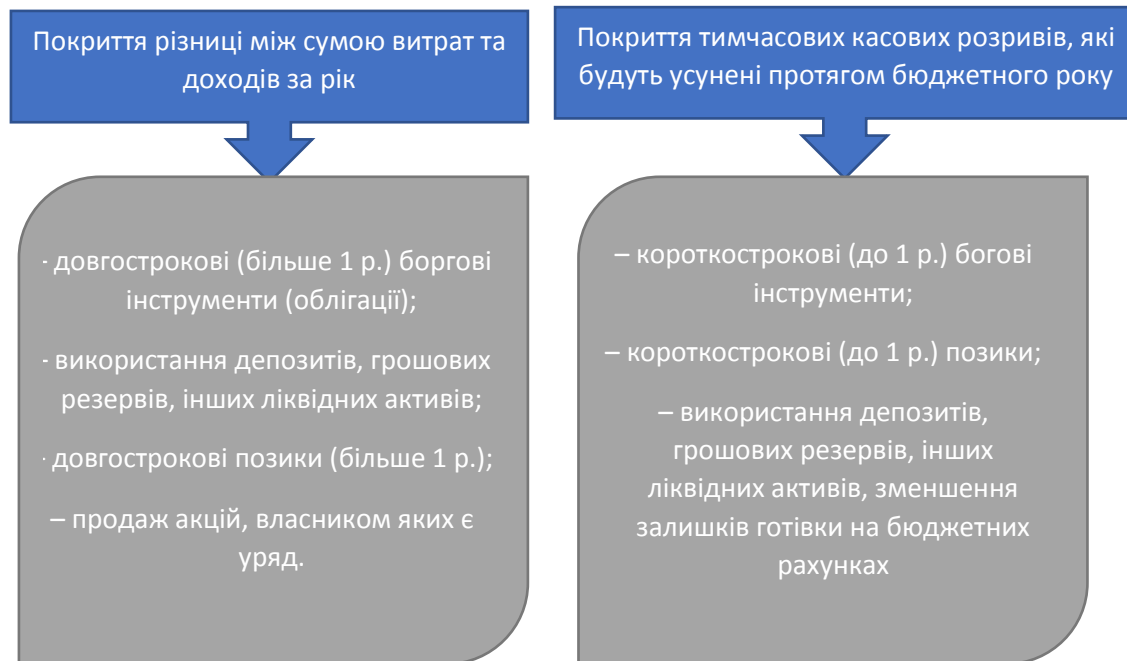

Рис.1.2. Фінансування дефіциту бюджету

За словами В.О. Степанова, для поліпшення процесу формування бюджетів та зменшення їх дефіциту потрібно зосередити увагу на наступних напрямках [41]:

- 1) Суворий контроль за раціональним та ефективним використанням бюджетних коштів на всіх рівнях.
- 2) Припинення практики залучення кредитів від Національного банку для покриття бюджетного дефіциту.
- 3) Відмова від покриття бюджетного дефіциту за рахунок залучення коштів через розміщення державних цінних паперів.
- 4) Впровадження раціональної податкової політики, що передбачає зменшення кількості податків та інші заходи.

При цьому, на нашу думку, на успішне формування державного бюджету та зниження бюджетного дефіциту можуть впливати такі заходи:

- досягнення запланованих показників доходів;
- залучення фінансових ресурсів через державні запозичення на основі ринкових інструментів та їх раціональне використання;
- ефективна приватизація державного майна;
- стимулювання зростання ВВП та підвищення бізнес-активності суб'єктів господарських відносин через поліпшення інвестиційного клімату та захист прав власності;
- забезпечення відкритої, передбачуваної та стабільної монетарної та валютної політики.

Отже, після докладного розгляду всіх методів та джерел фінансування важливо враховувати, що жоден з них не є універсальним і кожен має свої переваги та недоліки. Уряд повинен використовувати синтез цих методів для запобігання небажаним наслідкам і максимізації позитивних аспектів, з урахуванням впливу на економічний стан всієї країни.

Зважаючи на вищевказане можемо зазначити, що фінансування бюджетного дефіциту означає покриття різниці між доходами і видатками державного бюджету. Існує кілька джерел фінансування бюджетного дефіциту, включаючи такі:

1. Позикові кошти: кряд може брати позики від різних джерел, таких як внутрішні і зовнішні кредитори, банки, фінансові установи, іноземні уряди або міжнародні фінансові організації, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ) чи Світовий банк. Уряд випускає облігації або інші фінансові інструменти, щоб залучити кошти на погашення дефіциту.

2. Залучення коштів зі структурних фондів: деякі країни можуть використовувати кошти, які були виділені на розвиток чи соціальні програми, для фінансування бюджетного дефіциту. Однак це може вплинути на імідж країни серед міжнародних спільнот.

3. Додаткові податки: уряд може збільшити податки для збільшення доходів бюджету і покриття дефіциту. Це може включати податки на прибуток, споживчі податки, акцизи тощо. Проте це може бути несприйнятливим для громадян і бізнесу.

4. Продаж державних активів: уряд може продавати державні активи, такі як підприємства, нерухомість, частки в компаніях тощо, щоб залучити кошти для покриття бюджетного дефіциту.

5. Друк грошей: це досить рідкісне і крайнє явище, коли уряд вирішує друкувати більше грошей, щоб покрити дефіцит. Це може призвести до інфляції і має серйозні економічні наслідки.

Кращий спосіб фінансування бюджетного дефіциту зазвичай залежить від конкретної економічної ситуації країни, її фінансової стабільності та рішень уряду.

Наявність дефіциту у державному бюджеті свідчить про те, що держава витрачає більше коштів, ніж збирає до бюджету на певний період часу, зазвичай в річному контексті. Це може мати кілька можливих причин і наслідків:

1. Фінансова нестабільність: дефіцит бюджету може свідчити про фінансову нездатність держави збирати достатньо податків або контролювати грошові видатки, що може призвести до фінансової нестабільності.

2. Зростання боргу: для покриття дефіциту держава може видає облігації або брати позики, що призводить до зростання державного боргу.

3. Економічні обставини: дефіцит бюджету може бути спричинений зниженням економічної активності, спадом податкових надходжень або збільшенням видатків на соціальні програми або інфраструктурні проекти.

4. Нестабільність валюти: дефіцит бюджету може впливати на стабільність валюти і призвести до її девальвації.

Дефіцит бюджету зазвичай потребує управління і може мати важливі економічні і фінансові наслідки для держави. Уряди можуть приймати різні заходи для зменшення дефіциту, включаючи підвищення податків, скорочення витрат або видачу державних облігацій.

Висновки до розділу 1

Отже, бюджетний дефіцит - це складне економічне явище, що виникає при перевищенні видатків над доходами державного бюджету. Наявність дефіциту у державному бюджеті свідчить про нездатність держави фінансувати певні видатки, проте ця розбіжність між доходами та видатками не обов'язково вказує на незбалансованість бюджету, оскільки існують джерела фінансування для покриття цього дефіциту. Важливо відзначити, що жодне з цих джерел фінансування не є абсолютно кращим і не може бути виправданим в повному обсязі, оскільки вони мають різні соціально-економічні наслідки.

РОЗДІЛ 2

МОНІТОРИНГ СТАНУ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналітична оцінка дефіциту Державного бюджету України

Бюджетна політика є ключовим елементом фінансової системи і використовується для регулювання економічних явищ за допомогою різних фінансових інструментів. Однією з важливих завдань у сфері фінансового управління є досягнення балансу в головному фінансовому плані держави - бюджеті. Це має велике значення для забезпечення фінансових ресурсів для органів влади, розподілу економічних показників та створення фундаменту для реалізації економічного зростання.

15 березня 2022 року Верховною Радою України був прийнятий закон "Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України". Цей закон сприятиме більш оперативним управлінським рішенням у сфері фінансового забезпечення національної безпеки та соціального захисту громадян України під час дії воєнного стану у 2022 році [35].

"Законом визначено, що не застосовуються такі норми цього кодексу:

- "щодо обов'язковості погодження з Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету (відповідною комісією Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради) рішення Кабінету Міністрів України (Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету відповідної місцевої ради) про перерозподіл видатків бюджету і надання кредитів з бюджету, передачу бюджетних призначень, а також норми закону про Державний бюджет України в частині обов'язковості погодження з Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету рішень Кабінету Міністрів України";

- "дотримання термінів подання місячної і квартальної звітності про виконання Державного бюджету України";

- "дотримання терміну подання річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України";
- "обмежень у прийнятті рішень Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою про внесення змін до місцевих бюджетів";
- "дотримання термінів подання звітності про виконання місцевих бюджетів";
- "щодо обов'язковості погодження з Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету рішень Кабінету Міністрів України про розподіл та перерозподіл обсягів субвенцій та додаткових дотацій з державного бюджету місцевим бюджетам між місцевими бюджетами";
- "заходи впливу за порушення бюджетного законодавства, встановлені пунктами 2-4 частини першої статті 117 цього Кодексу, не застосовуються до розпорядників та одержувачів бюджетних коштів сектору національної безпеки і оборони, розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, залучених до вирішення завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану";
- "у період дії воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення або скасування у разі виникнення простроченої заборгованості суб'єкта господарювання перед державою за кредитом (позикою), залученим державою або під державну гарантію, а також за кредитом з бюджету пеня та інші штрафні санкції не нараховуються".

Аналітична оцінка дефіциту Державного бюджету України є складною та залежить від багатьох факторів, таких як економічна ситуація, податкові надходження, витрати та інші обставини. Зазвичай, дефіцит бюджету виникає, коли витрати перевищують доходи.

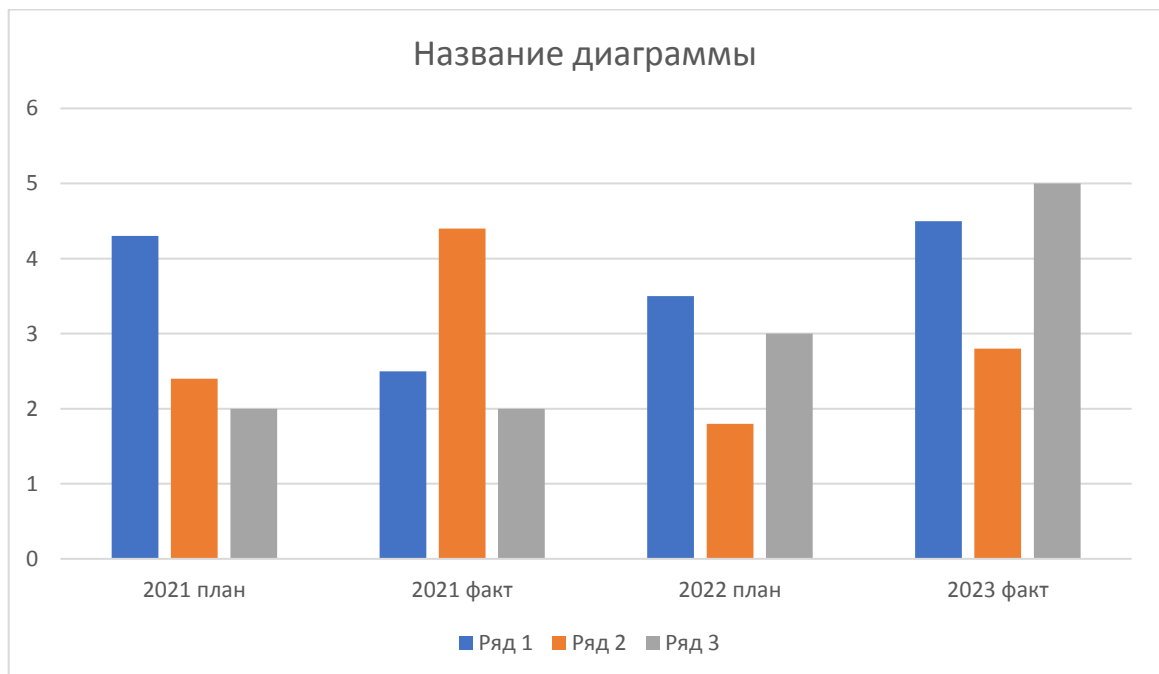
Дефіцит бюджету може бути як планованим, так і непланованим. Планований дефіцит може виникнути, коли уряд відзначається свідомим рішенням виділити більше коштів на певні програми або проекти, ніж може зібрати через податки та інші джерела доходів. Непланований дефіцит може

виникнути через непередбачені обставини, такі як економічні кризи, природні катастрофи або збільшення витрат.

Для аналітичної оцінки дефіциту бюджету, дослідники та аналітики вивчають фінансові звіти та прогнози уряду, а також економічні та фінансові показники країни. Вони аналізують рівень податкових надходжень, рівень витрат на соціальні та інфраструктурні проекти, інфляцію, зовнішні борги та інші фактори, які можуть вплинути на фінансову стійкість країни.

Аналітична оцінка дефіциту бюджету є важливим інструментом для прийняття рішень стосовно фінансової політики країни. Вона допомагає уряду та іншим зацікавленим сторонам розуміти, наскільки стійким є фінансовий стан країни та які заходи можуть бути прийняті для зменшення дефіциту, якщо це необхідно.

Розглянемо стан виконання Державного бюджету України, враховуючи впливу пандемії коронавірусу та збройної агресії РФ проти України та прийнятих нормативно-правових актів (рис.2.1.):

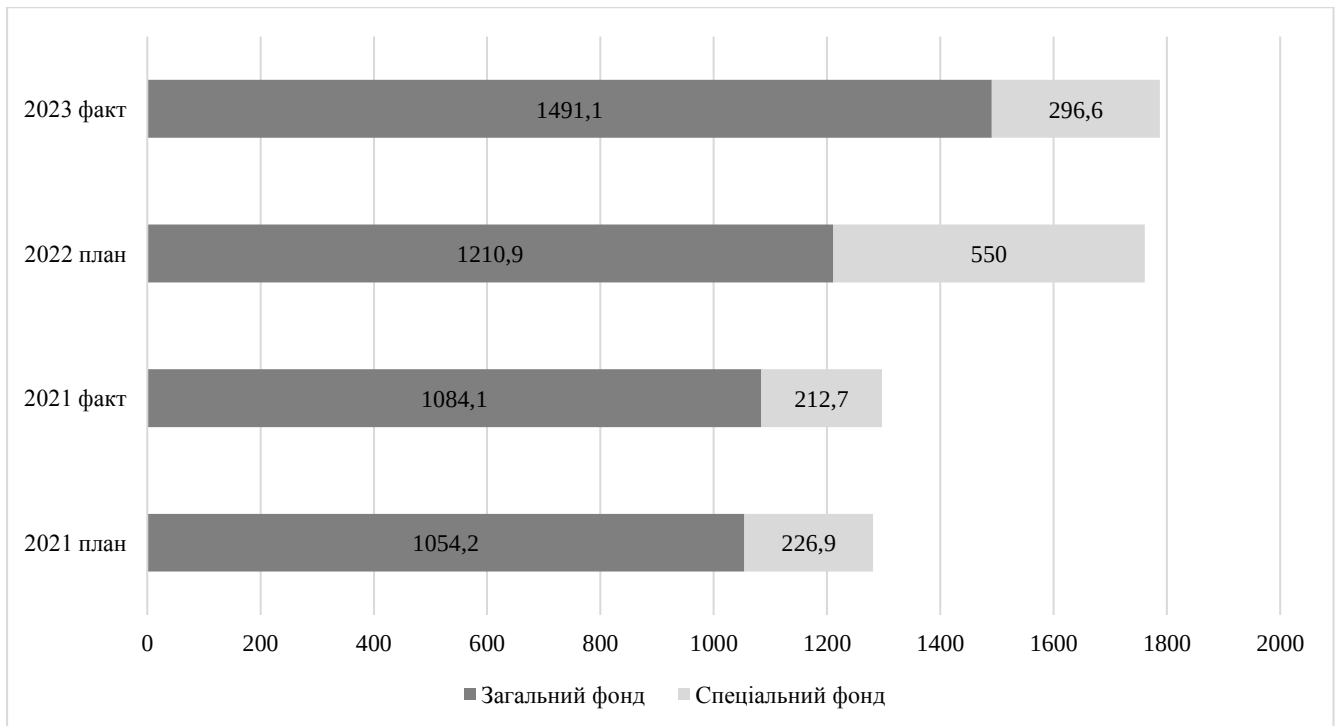

Рис. 2.1. Динаміка доходів державного бюджету за 2021-2022 рік

Джерело: розроблено автором на основі [34].

У відмінності від попереднього року, коли державний бюджет України на 2022 рік був прийнятий в умовах введення воєнного стану згідно з Законом України від 02.12.2021 № 1928-IX "Про Державний бюджет України на 2022 рік", доходи державного бюджету у 2022 році зросли на 229,1 млрд грн, або 17,3%, і склали 1 трлн 323,9 млрд грн. Збільшення доходів відбулося завдяки ряду факторів, включаючи:

1. Збільшення надходжень за програмами допомоги ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ на 129,7 млрд грн.

2. Ріст частини чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до державного бюджету, та дивідендів (доходу), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність, на 64,4 млрд грн.

3. Збільшення надходжень від ПДВ із ввезених на митну територію України товарів на 23,4 млрд грн.

4. Зростання надходжень від податку на прибуток підприємств на 11,6 млрд гривень.

У контексті повномасштабного російського вторгнення доходи державного бюджету в 2022 році зросли порівняно з 2021 роком на 490,8 млрд грн, або 37,8%. З урахуванням індексу-дефлятора ВВП (1,343), збільшення становило 2,6%. Доходи загального фонду зросли на 406,9 млрд грн, або 37,5%, а доходи спеціального фонду збільшилися на 83,9 млрд грн, або 39,4%.

Загальне зростання доходів стало можливим завдяки інтенсивній міжнародній фінансовій допомозі. (рис.2.2)

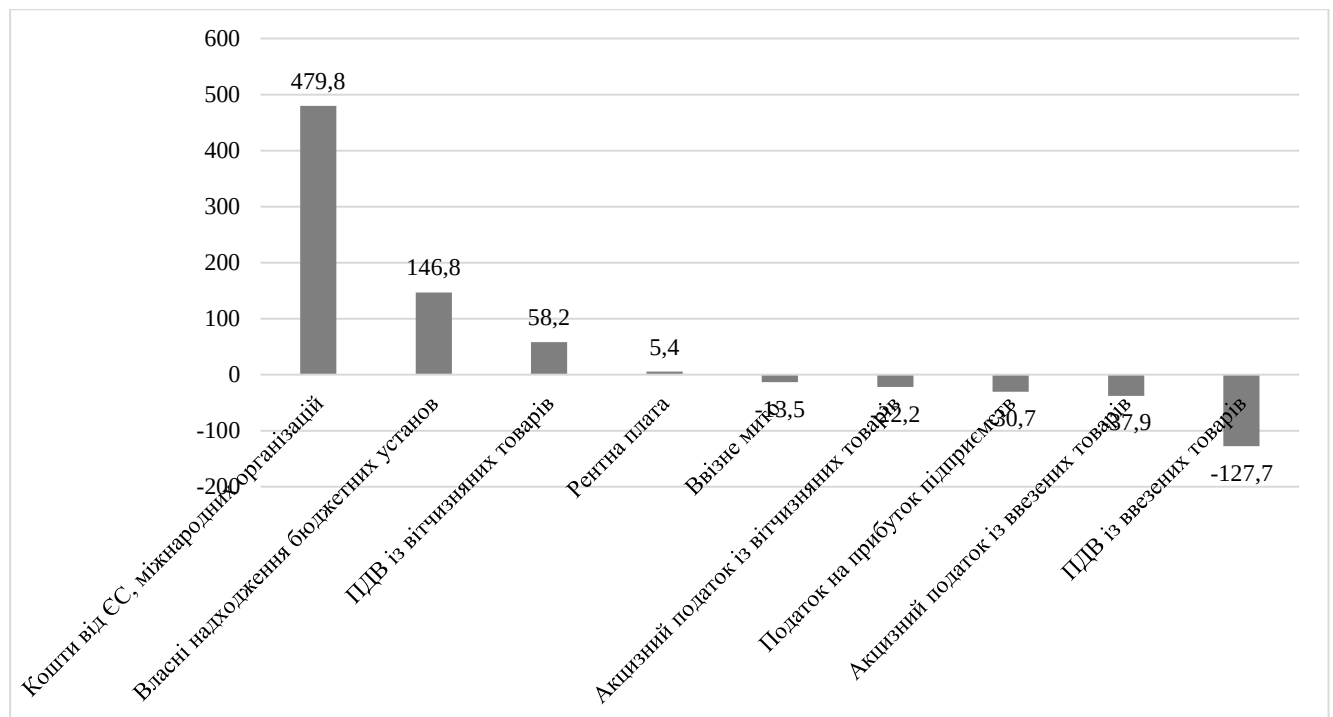

Рис. 2.2. Збільшення/зменшення окремих доходів у 2022 році порівняно із попереднім роком

Джерело: розроблено автором на основі [34]

У 2022 році порівняно з попереднім роком відбулися наступні зміни в надходженнях:

1. Зростання надходжень від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій та донорських установ на 373 рази.

2. Збільшення власних надходжень бюджетних установ на 2,7 раза завдяки власним надходженням з інших джерел, таким як благодійні внески, гранти, дарунки і надходження, отримані від підприємств, організацій, фізичних осіб та

інших бюджетних установ для реалізації цільових заходів. Ці надходження зросли в 3,9 раза.

3. Зменшення надходжень від оплати послуг, наданих бюджетними установами відповідно до законодавства на 11,3%.

4. Зменшення надходжень від ПДВ, сплаченого з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг), з урахуванням бюджетного відшкодування на 37,3%. Це зменшення відбулося через зменшення обсягів бюджетного відшкодування платникам ПДВ на 47,0%, тоді як надходження цього податку без врахування відшкодованих сум зменшилися на 5,4%.

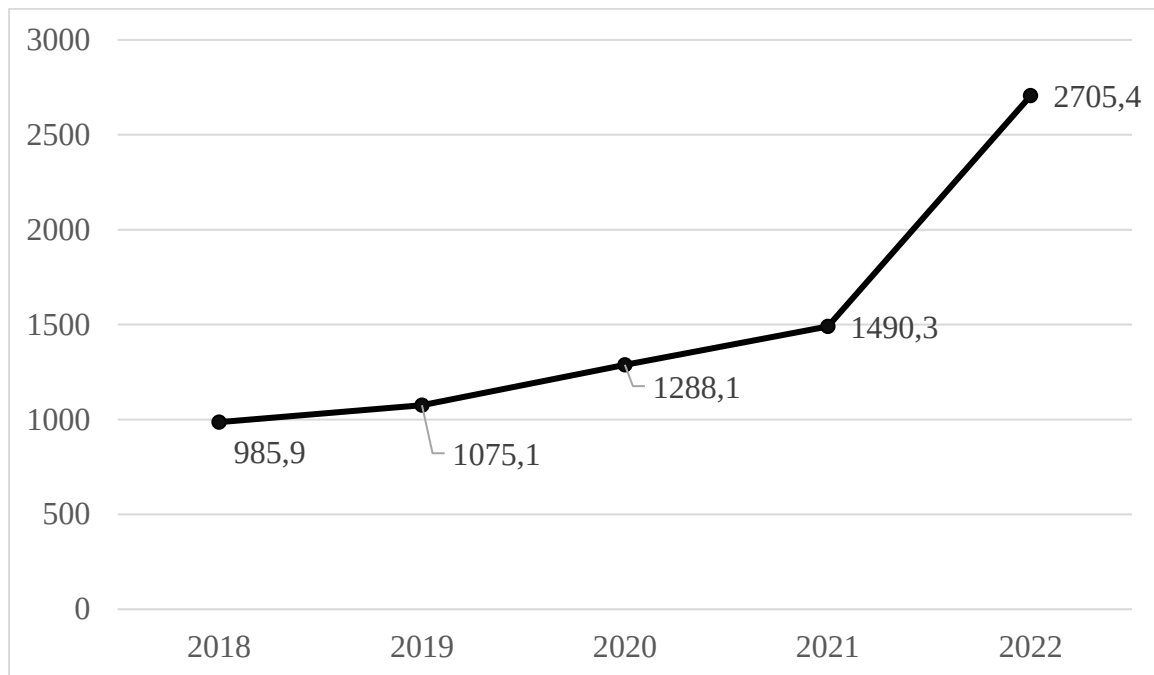

Рис.2.3. Витатки державного бюджету у 2018 – 2022 роках

Джерело: розроблено автором на основі [34]

У 2022 році було витрачено 2 трлн 705,7 млрд грн із державного бюджету, що становить 82,9% від плану. Зважаючи на широкомасштабну російську агресію проти України, були здійснені витрати на національну безпеку та оборону країни в розмірі 1 трлн 537,2 млрд грн, що складає 56,8% від загального

обсягу видатків. У зв'язку з введенням воєнного стану у 2022 році рівень виконання видатків від 2018 року став найнижчим.

Для більш глибокого розуміння проблеми дефіциту, можна проаналізувати статистику дефіциту бюджету України, яку надала Міністерство фінансів України з 2018 по 2022 рік. Протягом цього періоду бюджет України регулярно перевищував видатки над доходами. За останні п'ять років дефіцит коливався від -47849,6 млн. до -217096,1 млн. грн. Дефіцит державного бюджету в 2018 році становив 59,2 млрд. грн., що дорівнює 83,8% граничного обсягу, встановленого Законом про Державний бюджет України на 2018 рік. Порівняно з 2017 роком, дефіцит державного бюджету збільшився на 11398,3 млн. грн. У 2019 році, за оперативними даними Державного казначейства України, загальний дефіцит був нижчим, ніж було заплановано і становив 72,4 млрд. грн (приблизно 1,8% ВВП).

У 2020 році дефіцит державного бюджету зросла до -217096,1 млн. грн через боротьбу з гострою пандемією. За січень-вересень 2021 року державний бюджет також закінчився дефіцитом в сумі -197937,4 млн. грн. За останні роки можна зробити висновок, що ситуація поступово покращувалася. Загальний стан фінансів України залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів. Влада повинна ясно формувати бюджетний план, враховуючи всі аспекти [13]. У своїй історії Україна мала лише дві роки із профіцитом бюджету (у 2000 та 2002 роках).

Слід відзначити, що профіцитний бюджет зазвичай надає більше довіри міжнародним інвесторам, оскільки це може свідчити про потенціал для розвитку країни. Проте статистика показує, що Україна має постійний бюджетний дефіцит, який зростає з часом, тому виникає питання про основні причини цього дефіциту.

Однією з найактуальніших причин бюджетного дефіциту в Україні є проведення військових дій на її території з 2014 року і досі. Уряд повинен забезпечувати не тільки обороноздатність країни, але й підтримувати стабільну функціонування всіх секторів економіки. Отже, на основі причин дефіциту бюджету важливо розглянути способи його мінімізації. Найбільш ефективним способом боротьби з дефіцитом є використання неемісійних методів, які включають у себе збільшення доходів бюджету та зменшення видатків.

Моніторинг стану бюджетного дефіциту в Україні є важливою складовою фінансового управління країною. Бюджетний дефіцит виникає, коли уряд витрачає більше коштів, ніж отримує доходів. Це може виникнути з різних причин, таких як недостатні доходи, збільшені витрати або економічні кризи.

Для моніторингу стану бюджетного дефіциту в Україні можна використовувати наступні інструменти та підходи:

1. Фінансова звітність: Уряд України регулярно публікує фінансові звіти, в яких вказані доходи і витрати бюджету. Ці звіти слід аналізувати, щоб визначити ступінь дефіциту і його динаміку.

2. Бюджетний моніторинг: незалежні організації і фахівці можуть проводити аналіз бюджету, визначаючи, наскільки витрати відповідають доходам і чи є ризик бюджетного дефіциту.

3. Економічний аналіз: моніторинг економічної ситуації в країні, зокрема росту ВВП, інфляції, обсягу зовнішньої торгівлі і інших факторів, може допомогти визначити потенційні джерела доходів і ризики для бюджетного дефіциту.

4. Фіскальна політика: уряд може вживати заходів для зменшення бюджетного дефіциту, таких як збільшення податкових надходжень, зменшення витрат, видача облігацій тощо.

Моніторинг стану бюджетного дефіциту важливий для забезпечення фінансової стабільності та здатності країни виконувати свої фінансові зобов'язання перед населенням та міжнародними кредиторами. Уникнення надмірного бюджетного дефіциту є важливою задачею для забезпечення економічної стійкості та розвитку.

Заходи для зменшення дефіциту бюджету включають в себе:

1) залучення коштів через державні (місцеві) внутрішні та зовнішні позики;

2) продаж державного майна під час приватизації (включаючи інші надходження, пов'язані з процесом приватизації);

3) залучення коштів через продаж державних цінних паперів.

Також важливо вдосконалити податкову систему країни, включаючи:

- збільшення акцизного податку;
- надання короткострокових податкових канікул для нових підприємств;
- введення прозорого контролю над збільшенням

2.2. Значення міжнародної допомоги у стабілізації Державного бюджету України під час воєнного стану

Міжнародна допомога грає важливу роль у зміцненні фінансової стабільності України під час введення воєнного стану. Воєнний стан може суттєво погіршити економічну ситуацію в країні через збільшені витрати на оборону, зниження інвестицій та збільшення ризику втрати інвестиційної привабливості. Міжнародна допомога може вирішити кілька важливих завдань:

1. Фінансова підтримка: Міжнародні фінансові інституції, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк, можуть надавати Україні фінансову допомогу, яка допомагає збалансувати бюджет та забезпечити стабільність валютного курсу.

2. Технічна допомога: міжнародні організації та держави-партнери можуть надавати технічну допомогу в управлінні фінансами, реформах інфраструктури, а також впровадженні ефективних антикорупційних заходів.

3. Гуманітарна допомога: міжнародні організації можуть надавати гуманітарну допомогу для забезпечення основних потреб населення, яке постраждало від конфлікту.

4. Політична підтримка: міжнародні партнери можуть використовувати свій вплив, щоб сприяти мирному врегулюванню конфлікту і підтримувати Україну в її зусиллях з вирішення конфлікту.

5. Реструктуризація боргів: міжнародні організації можуть допомагати в переговорах з кредиторами щодо реструктуризації боргів, щоб зменшити фінансовий тиск на Україну під час кризи.

Загальна мета міжнародної допомоги під час введення воєнного стану - забезпечити фінансову стабільність та зберегти економічну роботу країни в умовах конфлікту. Однак важливо враховувати, що така допомога має бути відомчими та прозорими, а також пов'язаною з умовами для забезпечення ефективного використання коштів і реформами, які сприяють сталому економічному розвитку та миру.

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, з'явилися завдання, що потребують збільшеного фінансового забезпечення для їх вирішення, що призвело до значного зростання дефіциту державного бюджету. Внутрішні доходи та ресурси недостатні для покриття бюджетних витрат, тому міжнародна допомога залишається основним джерелом безперервного фінансування бюджету. Отже, вчасне та повноцінне виконання умов програми з МВФ є критично важливим (рис.2.4):

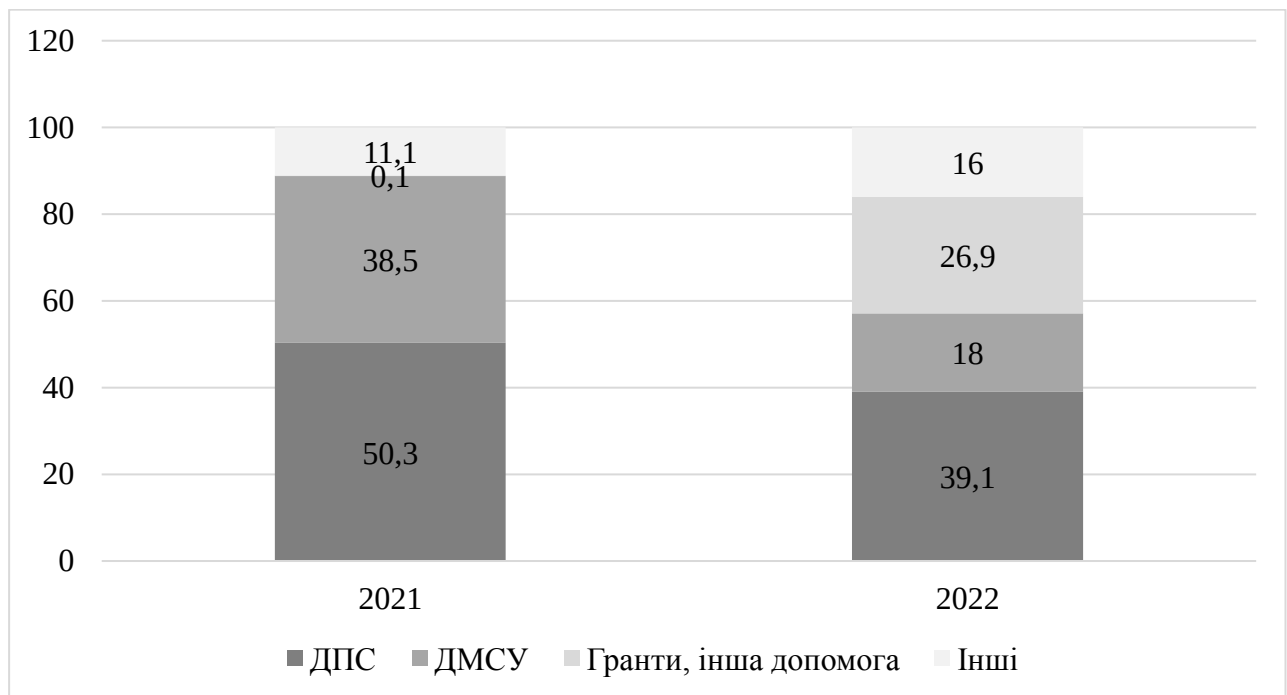

Рис. 2.4. Структура надходжень до бюджету за програмами міжнародної допомоги

Джерело: розроблено автором на основі [34]

У 2022 році надходження безвідповідних фінансових допомог від Європейського Союзу, урядів інших країн, міжнародних організацій і благодійних установ, включаючи гранти для підтримки бюджету та програм для підтримки стійкого державного управління та подолання наслідків російської агресії проти України, склали 480,7 мільярдів гривень, що становить понад чверть загального обсягу доходів державного бюджету. У 2022 році 86,1% міжнародної допомоги складала гранти від Міжнародного валютного фонду та Міжнародної асоціації з розвитку на суму 285,8 мільярдів та 128,0 мільярдів гривень відповідно. Якщо не враховувати міжнародну допомогу, доходи державного бюджету становили 1 трильйон 307,1 мільярдів гривень, що на 323,5 мільярдів гривень, або 19,8%, менше за план на 2022 рік.

На 7 червня 2022 року основними джерелами фінансової підтримки бюджету України були військові облігації, двосторонні кредити та гранти (рис. 2.5):

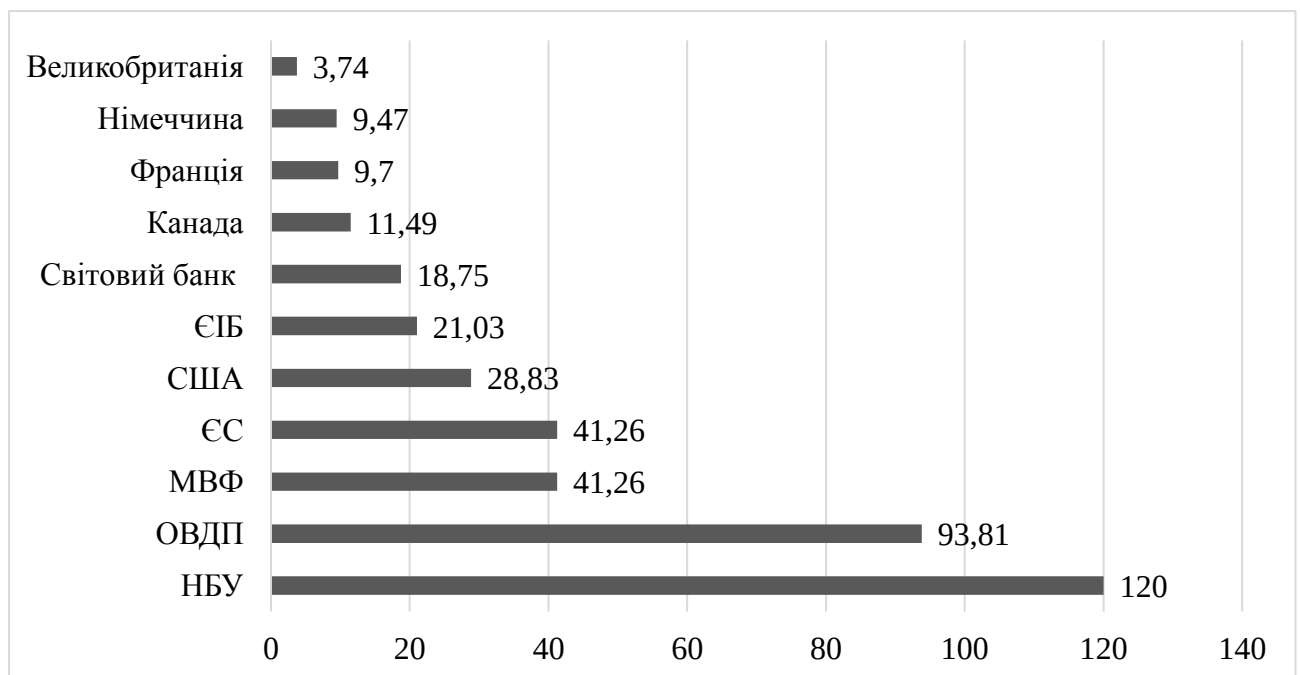

Рис. 2.5. Джерела міжнародного фінансування Державного бюджету України (станом на 07.06.2022), млрд грн

Джерело: розроблено автором на основі [34]

У 2022 році іноземні позики від міжнародних фінансових організацій і країн-партнерів були надані на тривалий період з низькими процентними

ставками в порівнянні з комерційними кредитами. Але надходження коштів від зовнішніх державних позик були нерегулярними і непрогнозованими. Загалом до державного бюджету надійшло 612,2 млрд грн від іноземних кредиторів, що на 16,3% менше, ніж було заплановано, але в 2,9 рази більше, ніж минулого року. Зовнішні позики до загального фонду були менші за план на 5,9% і склали 564,2 млрд грн. Це включало в себе:

- 256,4 млрд грн екстреної макрофінансової допомоги від ЄС;
- 88,2 млрд грн екстреної підтримки через Rapid Financing Instrument (RFI) МВФ;
- 62,0 млрд грн, отримані в рамках окремих проєктів МБРР, зокрема для забезпечення стійкого державного управління і розвитку в умовах надзвичайної економічної ситуації;
- 60,5 млрд грн кредитів від Канади;
- 20,7 млрд грн отримані за проєктом Міжнародної асоціації розвитку "Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні";
- 17,0 млрд грн кредит від Японського агентства міжнародного співробітництва;
- 13,5 млрд грн кредит від Французького агентства розвитку;
- 9,5 млрд грн отримані в рамках проєктів Кредитної установи для відбудови "ММСП - Фінансування Covid-19" і "Надзвичайна економічна програма для України";
- 7,8 млрд грн кредит від держави Нідерланди;
- 7,5 млрд грн кредит від Уряду Італійської Республіки.

Середньозважена процентна ставка за цими позиками склала 2,3% річних, при цьому кредит від Уряду Італійської Республіки не вимагає виплати відсотків. Крім позик, міжнародні фінансові організації і країни-партнери також надавали гранти, такі як МБРР (285,9 млрд грн), Міжнародна асоціація з розвитку (128,0 млрд грн), ЄС (24,4 млрд грн), Кредитна установа для відбудови (7,7 млрд грн), і Уряд Італійської Республіки (3,6 млрд гривень).

Цікаво, що у липні та вересні не надійшло жодних позик до загального фонду, але надійшли значні гранти у розмірі 80,430 млрд грн та 72,5 млрд грн відповідно. Таким чином, гранти, отримані в 2022 році на суму 480,7 млрд грн, частково замістили зовнішні позики до загального фонду без збільшення боргового навантаження, оскільки вони не вимагають повернення та обслуговування.

Рис.2.6. Надходжень загального фонду державного бюджету у 2022 році

Джерело: розроблено автором на основі [34]

У 2022 році надходження в загальний фонд державного бюджету були нижчі, ніж передбачалося в плані. Майже дві третини цих надходжень складали кошти, отримані у вигляді запозичень і безповоротної допомоги (грантів). Загальні надходження в загальний фонд державного бюджету склали 2 трлн 765,9 млрд грн, що менше плану на 335,7 млрд грн або 10,8%. У той же час, кошти, отримані від державних запозичень і приватизації державного майна, були менші за план на 618,1 млрд грн або 32,9%. План доходів і повернення

кредитів був перевищений на 282,4 млрд грн або 23,1%. Більше третини надходжень в загальний фонд у 2022 році складали кошти від ЄС, міжнародних організацій, урядів іноземних держав та інших джерел, отримані у вигляді позик (20,4%) і грантів (17,4%). Кошти, отримані від внутрішніх запозичень, склали 25,2% від загальних надходжень в 2022 році.

У зв'язку з агресією Російської Федерації проти України та зростанням дефіциту державного бюджету основним джерелом фінансування державного бюджету у 2022 році стали державні зовнішні запозичення від іноземних кредиторів, включаючи міжнародні фінансові організації та країни-партнери. Загалом, державні зовнішні запозичення до державного бюджету у 2022 році становили 612,2 млрд грн, з яких 48,0 млрд грн надійшло від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів для спеціального фонду на впровадження спільних проектів.

Міжнародний валютний фонд і Європейська Комісія були серед перших, хто надав фінансову допомогу від початку російської агресії. МВФ надавав кредити в рамках інструменту швидкого фінансування (RFI) на суму 88,2 млрд грн, а Європейська Комісія надала макрофінансову допомогу у сумі 256,4 млрд грн. Також були отримані кредити від інших міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів.

Ураховуючи важливість залучення грантових коштів, що не збільшують боргове навантаження на державний бюджет, були прийняті заходи для збільшення грантової підтримки та посилено співпрацю з МФО у цьому напрямку. У 2022 році також інтенсивно розвивалася співпраця зі Світовим банком, який надавав фінансову підтримку для забезпечення основних функцій держави в умовах російської агресії. Створено нові фінансові платформи, такі як Цільовий фонд багатьох донорів (MDTF) та Український фонд допомоги, відновлення та реконструкції (URTF).

Російська агресія спонукала уряди світових країн переглянути свою політику підтримки України, і наразі спостерігається збільшення загальної допомоги на суму понад 165 мільярдів доларів. Проте питання залишається

відкритим стосовно невеликої частки цих коштів, виділеної на гуманітарну допомогу, і ще меншої частини, призначеної на довгострокову відбудову.

Висновки до розділу 2

Фіскальне значення податків залежить від того, яку податкову політику веде держава на різних стадіях свого розвитку. Оскільки податки впливають на економічну активність підприємств і впливають на всі сфери економіки та загальну національну економіку, вони можуть бути використані для різних цілей. Наприклад, податки можуть використовуватися для вирівнювання доходів громадян і забезпечення соціальної рівності, сприяти створенню нових робочих місць шляхом надання пільг для розвитку малого бізнесу та підприємництва, а також використовуватися для стримування інфляції та регулювання зовнішньої торгівлі. Фіскальна ефективність податків проявляється не лише у сфері державного регулювання соціально-економічних процесів, але й у сфері особистих фінансових відносин людей, які свідомо використовують свій фінансовий потенціал для досягнення економічних цілей в контексті поточної системи оподаткування.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ДЕФІЦИТОМ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Вплив дефіциту бюджету на фінансову безпеку держави

Основними показниками фінансового стану будь-якої держави є структура та динаміка її державного бюджету. В Україні протягом всього періоду незалежності були лише два роки, коли державний бюджет був в профіциті, в інших роках відзначався бюджетним дефіцитом. Бюджетний дефіцит створює проблеми, пов'язані з неспроможністю держави ефективно виконувати свої функції і призводить до втрати довіри світових кредитних інституцій, а також збільшення вартості позичкових коштів. На сьогоднішній день більшість країн світу мають дефіцит у своїх державних бюджетах, і в Україні ця ситуація набула хронічного характеру, що підкреслює важливість проведеного дослідження. Бюджетний дефіцит є одним з індикаторів бюджетної безпеки країни і значно впливає на фінансову стабільність країни.

Фінансова безпека держави представляє собою систему на різних рівнях, і її основу складає бюджетна безпека. Тому серед інструментів фінансового регулювання, які використовує держава для впливу на макроекономічні процеси, найпоширенішими є бюджетні інструменти, спрямовані на керування потоками централізованих фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів та цілей соціально-економічного розвитку країни [17, с. 116].

Фінансова безпека включає в себе наступні компоненти (рис. 3.1):

3.1. Структура фінансової безпеки держави

Бюджетна безпека визначається як стан гарантування фінансової стабільності та платоспроможності державних фінансів, що надає можливість органам державної влади виконувати свої функції максимально ефективно. Вона є важливою складовою фінансової безпеки, оскільки бюджет виступає як ключовий інститут для забезпечення економічного суверенітету держави. Тому забезпечення бюджетної безпеки є необхідною передумовою для досягнення позитивних змін у національній економіці, підвищення соціального захисту населення та розвитку всіх сфер суспільства.

Фінансова безпека держави передбачає комплексний підхід до забезпечення стабільності та захищеності її фінансової системи. Структура фінансової безпеки держави включає різні складові та аспекти, серед яких можна виділити наступні:

1. Фінансовий сектор: фінансова безпека починається зі стабільності фінансового сектору. Це включає в себе банки, страхові компанії, інвестиційні фонди, фондові ринки та інші фінансові інституції. Забезпечення надійності та стабільності цих інституцій є важливим аспектом фінансової безпеки.

2. Фінансовий ринок: стабільність фінансових ринків також важлива для фінансової безпеки. Ринки, на яких торгують цінними паперами, валютою та іншими фінансовими інструментами, повинні бути надійними та добре регульованими.

3. Макроекономічна стабільність: стабільність національної економіки, включаючи низький інфляційний тиск та високий рівень зайнятості, є важливим фактором фінансової безпеки.

4. Фінансовий борг: управління державним боргом і забезпечення сталої рівноваги між доходами та витратами держави важливі для уникнення надмірної заборгованості і боргового кризу.

5. Бюджетна дисципліна: дотримання бюджетної дисципліни, контроль за бюджетними витратами та планування бюджету на довгострокову перспективу є важливими аспектами фінансової безпеки.

6. Резерви та фонди стабільності: збереження резервів та створення фондів стабільності допомагає державі згладжувати фінансові нестабільності та подолувати економічні кризи.

7. Протидія фінансовим злочинам: боротьба з фінансовою корупцією, відмиванням грошей та іншими фінансовими злочинами є важливим аспектом фінансової безпеки.

8. Регуляторна політика: ефективна регуляторна політика та нагляд за фінансовим сектором допомагають уникнути фінансових криз і забезпечують стабільність фінансової системи.

9. Зовнішні фінансові відносини: управління зовнішнім боргом та зовнішньою торгівлею є важливими аспектами фінансової безпеки.

10. Розвиток фінансової грамотності: підвищення рівня фінансової грамотності серед населення та бізнесу сприяє кращому управлінню фінансами та зменшує ризики фінансової нестабільності.

Загалом, структура фінансової безпеки держави включає в себе різні аспекти, які пов'язані з економікою, фінансовою системою та управлінням

фінансами, і спрямована на забезпечення стабільності та стійкості фінансової сфери держави.

Найбільш безпечним за інших однакових умов є бюджет без дефіциту. Окрім обсягу дефіциту бюджету, важливим фактором для досягнення бюджетної безпеки є спосіб його фінансування.

Недосконала і неузгоджена практика фінансування дефіциту бюджету стала суттєвим чинником зниження рівня бюджетної безпеки в Україні.

Структура доходів і видатків бюджету значно впливає на рівень бюджетної безпеки. Наприклад, близько 90% доходів бюджету складають податкові надходження, в той час як неподаткові доходи мають дуже низький відсоток. Найбільш важливими податками, що формують бюджет, є податок на додану вартість, який становить 32,3% від загальних доходів зведеного бюджету у 2022 році, і податок на доходи фізичних осіб, який становить 21%. До того ж податок на додану вартість є основним джерелом доходів Державного бюджету, а податок на доходи фізичних осіб - місцевих бюджетів [34].

Така висока залежність бюджетних надходжень від двох ключових податків збільшує ризики недоотримання коштів у випадку погіршення економічної ситуації і може спричинити фінансову нестабільність. Бюджетна безпека також залежить від своєчасності прийняття бюджету, оскільки зволікання у бюджетному процесі має дестабілізуючий вплив. Основними наслідками несвоєчасного прийняття бюджету є дезорганізація в соціально-економічній сфері, зниження інвестиційної активності, посилення інфляційних процесів, дестабілізація національної валюти і інші негативні наслідки. Бюджетну безпеку підвищує ретельність складання бюджету та докладність у визначенні всіх його складових як в розрізі доходів, так і видатків. Це сприяє більш обґрунтованому включенню показників у бюджет і забезпеченню ефективного контролю за витратами бюджетних коштів. Визначення фінансової безпеки відповідає системі конкретних показників, які зазначені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [32].

Для зміцнення стабільності фінансової системи необхідно вжити заходів, які сприятимуть використанню нових можливостей для економічного розвитку в бюджетній сфері, включаючи:

1. Повне впровадження середньострокового бюджетного планування на державному та місцевому рівнях, а також встановлення порядку прийняття Державного бюджету на три роки як наступного етапу середньострокового бюджетного планування, удосконалення методів визначення результативних показників бюджетних програм.

2. Продовження реформи бюджетної децентралізації та поліпшення механізму вирівнювання податкової спроможності місцевих бюджетів, розширення переліку податків та збільшення нормативів їхніх відрахувань до місцевих бюджетів з урахуванням потреб фінансового забезпечення делегованих органам місцевого самоврядування повноважень; підтримка бюджетної самостійності та фінансової незалежності місцевих бюджетів як необхідного інструменту для впровадження середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні.

3. Зменшення бюджетного дефіциту та забезпечення збалансованості бюджетної системи.

4. Забезпечення в середньостроковій перспективі дефіциту Державного бюджету на рівні не більше 3% ВВП (як визначено статтею 14 Бюджетного кодексу України).

5. Повне впровадження бюджетного аналізу витрат Державного бюджету для оцінки ефективності та доцільності видатків, публічного обговорення результатів такого аналізу та повне звітування розпорядників бюджетних коштів щодо здійснених видатків та досягнутих результатів.

6. Підвищення ефективності податкових механізмів для стимулювання соціально-економічного розвитку, що довгий час гальмується складністю податкового адміністрування та певними інституційними проблемами. Бюджетна та податкова політика повинні служити цілям розвитку економіки, стабільності державних фінансів на основі принципів послідовності та

передбачуваності, посилення фіскальної та бюджетної дисципліни, поліпшення ефективності планування та витрат бюджетних коштів.

7. Узгодження механізмів бюджетної та грошово-кредитної політики в контексті управління державними фінансами для забезпечення захищеності національних інтересів держави.

Отож, удосконалення системи управління бюджетним дефіцитом є важливим завданням для забезпечення фінансової безпеки держави. Бюджетний дефіцит виникає, коли державні витрати перевищують доходи, що може призвести до боргового навантаження та фінансової нестабільності. Ось деякі способи удосконалення системи управління бюджетним дефіцитом:

- бюджетне планування: ретельне планування бюджету дозволяє передбачати доходи та витрати на майбутні роки. Важливо враховувати ризики та ефективно управляти бюджетними ресурсами.

- податкова політика: оптимізація системи оподаткування може збільшити надходження до бюджету. Податкові реформи, стимулювання економічного зростання та боротьба з ухиленням від оподаткування можуть допомогти зменшити дефіцит.

- контроль над витратами: ефективний контроль над витратами та раціональне управління публічними фінансами дозволяють зменшити бюджетний дефіцит. Це може включати обмеження зростання витрат, аналіз ефективності програм та реформи адміністративного апарату.

- збільшення доходів: розвиток економіки та збільшення доходів державного бюджету може сприяти зменшенню бюджетного дефіциту. Це може бути досягнуто за допомогою інвестицій, розвитку підприємництва та підтримки нових галузей економіки.

- керування державним боргом: ефективне керування державним боргом допомагає знизити витрати на обслуговування боргу та зменшити бюджетний дефіцит.

- відкритість та прозорість: забезпечення відкритості та прозорості в управлінні бюджетом сприяє зменшенню корупції та недовіри, що може підвищити ефективність використання бюджетних ресурсів.

- фінансова освіта та усвідомлення: залучення громадськості до процесу управління бюджетом, забезпечення фінансової освіти та усвідомлення допомагає створити широку підтримку бюджетних рішень та збільшити відповідальність у витраті грошей.

Загалом, удосконалення системи управління бюджетним дефіцитом вимагає комплексного підходу, включаючи бюджетне планування, податкову політику, контроль витрат, збільшення доходів та керування державним боргом. Це допоможе забезпечити фінансову безпеку держави та зберегти стабільність її фінансової системи.

3.2. Напрями використання державних цінних паперів в контексті управління бюджетним дефіцитом

Функціонування держави та стратегічні напрями її розвитку визначають акцент на ефективному функціонуванні ринку державних цінних паперів в Україні. У сучасному етапі економічних перетворень важливо визначити пріоритети, на які слід зосередити основну увагу при середньостроковому бюджетному плануванні, що залежить від ресурсних можливостей бюджету та ефективності бюджетних витрат.

Зрозуміло, що всі стратегічні цілі досягаються через виконання оперативних завдань та завдань, необхідних для досягнення встановленої мети.

Першою стратегічною метою, спрямованою на розв'язання питання залежності держави від валютних ризиків, є зменшення частки державного боргу в іноземній валюті. Оперативним завданням в цьому контексті є успішний випуск та розміщення різних видів боргових інструментів на ринку. Враховуючи розроблену систему управління дефіцитом бюджету, засновану на плануванні, моніторингу та оцінці державних фінансів, ми приходимо до висновку про

важливість державних позик як основного джерела покриття дефіциту державного бюджету.

З урахуванням особливостей ціноутворення, конкуренції, формування попиту та пропозиції на ринку державних цінних паперів, ми вважаємо, що саме цей механізм мобілізації фінансових ресурсів може допомогти мінімізувати витрати на їх залучення для покриття дефіциту державного бюджету.

За останні десять років в Україні асортимент інструментів на ринку державного боргу значно розширився, включаючи ПДВ-облігації, облігації внутрішньої державної позики в іноземній валюті, індексовані облігації, казначейські векселі, що номіновані в гривнях та доларах США, і військові векселі. Незважаючи на значний перелік фінансових інструментів, майже всі емісії "нестандартних" боргових інструментів не знайшли великого успіху.

Аналізуючи наявний інструментарій ринку державних цінних паперів, слід відзначити, що було досить успішно розширено асортимент боргових інструментів, які адресовані різним категоріям інвесторів. Проте залишаються невирішеними питання, оскільки фізичні особи не можуть придбати державні облігації самостійно і мають шукати посередника на ринку. Цим посередником може бути банк, інвестиційний фонд, недержавний пенсійний фонд, дилер або брокер.

Крім того, слід зауважити, що мінімальні суми для покупки ОВДП через посередника спрямовані на клієнтів з високим рівнем доходів. Ця ситуація не повинна сприйматися як негативна; варто розуміти, що цей інструмент призначений для інституційних інвесторів або багатих вкладників.

Природним є те, що залучення коштів в середньому верстві населення до бюджету здійснюється через казначейські векселі. В Україні наразі лише 0,01% загальної суми зобов'язань виражено казначейськими векселями. Отже, з урахуванням міжнародного досвіду, цей інструмент має потенціал та недооцінені можливості; основний питання полягає в його доступності. Ми повинні зробити процедуру покупки цього інструменту більш зрозумілою та доступною для менших вкладників.

Останнім часом, в 2014 році, Міністерство фінансів випустило військові векселі для залучення коштів на потреби обороноздатності країни. Ці векселі були продані через державний банк Ощадбанк з номінальною вартістю 1000 грн і річною відсотковою ставкою 7%. Заради патріотичного піднесення населення вони були викуплені, однак існують питання щодо процедури обслуговування. Так як векселі є документарними цінними паперами, покупець повинен був самостійно пред'явити купон до відділення Ощадбанку для погашення позики. Усі купони, що не були пред'явлені до 31 грудня 2017 року, вважалися погашеними.

Важливо зауважити, що на сьогодні банківський сектор працює за принципом "все для клієнта", забезпечуючи потужне обслуговування для кожного вкладника з метою уникнення будь-яких турбот стосовно вкладення та повернення коштів. Залучення коштів через казначейські векселі схоже на дрібні депозити, тому сервісне обслуговування має бути забезпечене шляхом онлайн-банкінгу та SMS-інформуванням. Це зробить такі вкладення більш привабливими для потенційних клієнтів, розглядаючи їх як одну з форм депозитних програм.

Варто відзначити, що аналіз діяльності інституційних інвесторів дозволяє зробити висновки щодо можливостей залучення додаткових коштів для покриття дефіциту бюджету. Згідно з чинним законодавством, недержавні пенсійні фонди України мають право вкладати до 50% своїх активів у цінні папери, що випущені державою. На підставі статистичних даних можна зробити висновок, що недержавні пенсійні фонди України досить активно використовують ці можливості для розміщення своїх активів. Зараз в Україні діє 57 недержавних пенсійних фондів, які представляють третій рівень пенсійної системи країни. Проте населення України надалі віддає перевагу обов'язковому пенсійному страхуванню, яке здійснюється Пенсійним фондом України.

Введення в дію обов'язкового другого рівня пенсійного страхування, яке мало б відбутися з 1 січня 2019 року, було відтерміноване. Тому серед працюючого населення прийнятним залишається лише один вид пенсійного

страхування. Запровадження обов'язкового другого рівня могло б розширити усвідомлення громадян про переваги кумулятивного пенсійного страхування та спонукати до використання добровільного недержавного пенсійного страхування.

Якщо розглядати кількість недержавних пенсійних фондів, то за зарубіжним досвідом для успішної реалізації пенсійного страхування в межах країни може бути достатньо від 5 до 20 фондів. Наприклад, у Польщі діють лише 16 фондів, в Угорщині — 21, а в Чилі 80% усіх учасників об'єднано в п'ятьох недержавних пенсійних фондах [41, с.150].

Отже, важливо відзначити, що успіх не полягає у кількості цих установ, а у рівні довіри населення до системи добровільного пенсійного накопичення. За останні роки відбувся значний зріст інвестицій фізичних осіб в ОВДП, що може свідчити про зростання довіри до держави. Однак, на нашу думку, важливими аргументами в цьому контексті є низькі процентні ставки на депозити як в гривні, так і в іноземній валюті, а також відсутність оподаткування доходів, за винятком 1,5% військового збору.

Внутрішні запозичення, здійснені через розміщення ОВДП у 2022 році, були на 45,3% менші за план і на 70,0% більші, ніж у попередньому році, і становили 696,9 млрд гривень. Виручка від розміщення Військових облігацій склала 597,2 млрд грн, при цьому НБУ придбав облігацій на суму 400,0 млрд грн, що становить 67,0% від загальної суми і є формою емісійного фінансування бюджету. Це фінансування тимчасово дозволено в період воєнного стану, але воно також збільшує ризики макрофінансової нестабільності.

Розміщення ОВДП проводилося як в національній валюті, так і в іноземних валютах, зокрема в доларах США і євро. Протягом цього процесу було залучено 14,9% внутрішніх запозичень в іноземній валюті та погашено 34,8% внутрішнього боргу. Як результат, частка ОВДП, що були в номінації в іноземній валюті, в загальному обсязі ОВДП в обігу, скоротилася з 11,1% до 8,0%. (рис.3.2.)

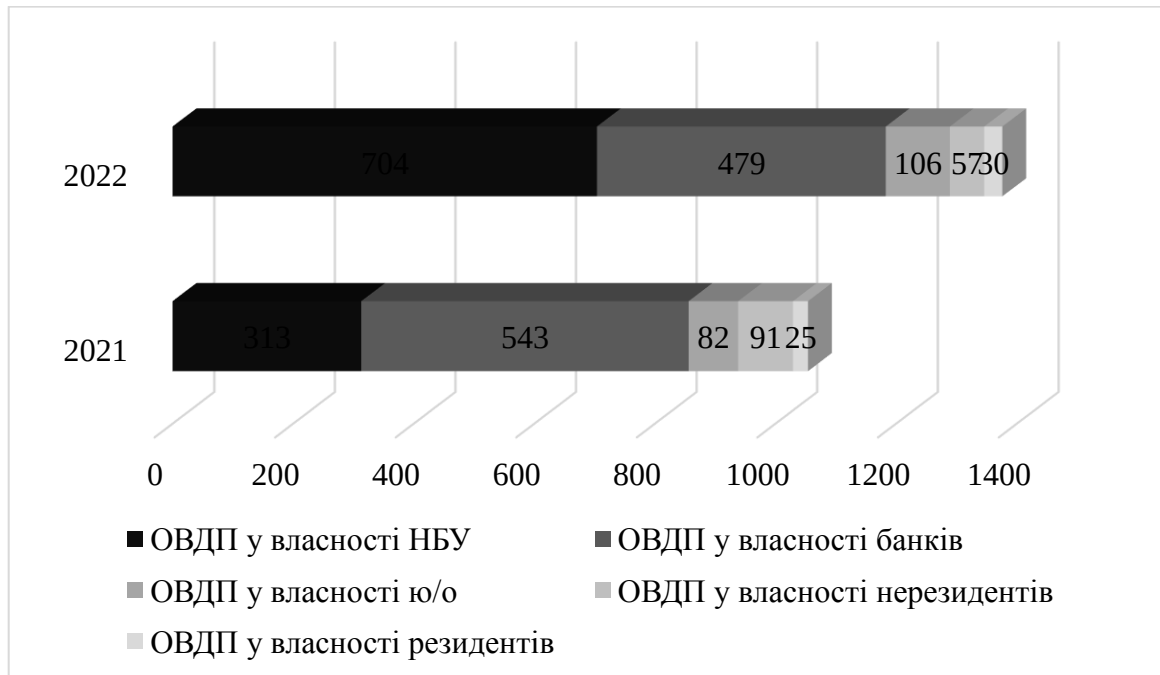

Рис.3.2. Обсяг ОВДП 2022 році, млрд грн

Доля довгострокових запозичень значно збільшилася, зростаючи з 9,2% у 2021 році до 57,4% у 2022 році завдяки випуску Військових облігацій, що зменшило ризик перекредитування внутрішнього боргу. Державні боргові зобов'язання вважаються безпечними і гарантованими державою. Однак для населення держава історично сприймається як збирач коштів, що не повертаються.

З цієї причини ми пропонуємо ввести ще одного учасника на ринок - прототип Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банківській системі України, так званий хеджфонд для інвестування в державні боргові зобов'язання. Цей фонд буде займатися управлінням ризиками і буде призначений як для дрібних, так і для великих інвесторів. Крім управління ризиками, цей фонд може виконувати такі функції:

- нагляд за функціонуванням ринку;
- оцінка ризиків;
- покриття збитків;
- професійна діяльність на фондовій біржі.

Початковий капітал фонду буде сформований за рахунок внесків Міністерства фінансів та професійних учасників ринку державних цінних паперів. Крім того, фонд буде мати можливість вести інвестиційну діяльність на ринку, що також допоможе збільшити довіру до вкладень в державні цінні папери.

Окрім цього, для ефективного контролю за функціонуванням позабіржового ринку, можна було б взяти на зразок досвід США. У 1938 році Конгресом США був прийнятий закон "Акт Мелоні" (Maloney Act), який вимагав, щоб всі брокери, які не є членами будь-якої біржі, приєдналися до саморегулювальної організації, відповідальної за регулювання позабіржового ринку. Наступного року було створено таку саморегулювальну організацію - Національну асоціацію дилерів цінних паперів (NASD), яка відповідала за це регулювання.

У 1968 році, за ініціативою Конгресу США, було проведено спеціальне розслідування, стосовно ситуації на позабіржовому ринку цінних паперів. Причиною було те, що фінансова звітність компаній часто відсутня або публікувалася нерегулярно, і цей ринок, незважаючи на значні прибутки, мав низьку ліквідність.

В результаті цього дослідження Комісією з цінних паперів і бірж було доручено Національній асоціації торговців цінними паперами (NASD) систематизувати та автоматизувати весь роздрібний ринок цінних паперів. Це стало можливим завдяки активному розвитку комп'ютерних технологій наприкінці 60-х років. У результаті цього процесу була створена електронна система торгівлі цінними паперами позабіржового ринку, яку назвали NASDAQ (NASD Automated Quotations).

Спочатку NASDAQ функціонував як інформаційна база або "дошка оголошень", на якій трансливалися середні та найкращі котирування дилерів позабіржового ринку [15].

Створивши національного учасника ринку в Україні, можливо здійснити контроль над позабіржовим фондовим ринком і ринком державних цінних

паперів. Намагання національного депозитарію контролювати розрахунки за позабіржовими контрактами є кроком у правильному напрямку і варто розглянути створення окремого підрозділу або структури, яка б не лише надавала контроль, але й регулювала діяльність учасників позабіржового ринку.

Не менш важливою стратегічною метою є подовження середнього терміну до погашення державних боргових зобов'язань. Протягом цього періоду інвестори переважно користуються коротко- і середньостроковими борговими інструментами. Така структура боргових зобов'язань може допомогти заповнити бюджетні дірки, але не сприяє розвитку економіки та реалізації інвестиційних програм. Підвищення кредитних рейтингів держави зменшить спекулятивні настрої інвесторів, а також забезпечить збільшення довгострокових вкладень. Однак індикатори фінансової стійкості, особливо відносно боргових інструментів, перебувають на критичному рівні і призводять до зниження кредитних рейтингів України.

Важливо враховувати, що державні боргові інструменти не передбачають хеджування ризиків за допомогою похідних інструментів. Проте світовий досвід свідчить, що інвестори все більше шукають способи застрахувати свої інвестиції від можливих дефолтів держави. З урахуванням волатильності обмінного курсу в Україні та низьких кредитних рейтингів для інвесторів важливо мати можливість управляти ризиками. Цю можливість надають похідні фінансові інструменти.

Ринок похідних інструментів є найдинамічнішим сектором ринку цінних паперів. Похідні інструменти призначені для хеджування ризиків, і саме завдяки можливості управління ризиками за допомогою опціонів і ф'ючерсів пояснюється їх швидкий ріст популярності. За допомогою цих фінансових похідних інструментів відкриваються нові можливості для оптимізації ризиків і покращення умов розміщення коштів шляхом надання інвесторам і емітентам різноманітних засобів управління ризиками і фінансами, яких раніше не було. Це також призводить до зменшення витрат на формування портфелів з необхідними

характеристиками, підвищення ліквідності та цінової ефективності ринків. [26, с.135]

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку в Україні, ринок деривативів вважається надто молодим. Щодо державних цінних паперів, немає жодного випуску деривативів, який би відносився до цих інструментів. Оскільки страхування та оптимізація ризиків можуть бути корисними, рекомендується активно розвивати цей ринок з метою підвищення фінансової стійкості України. Згідно з законодавством України "Про цінні папери та фондовий ринок", державні деривативи визначаються як цінні папери, що випускаються державою на міжнародному фінансовому ринку. Це означає, що державні деривативи призначені для захисту боргових цінних паперів, що випускаються на міжнародному фондовому ринку. Однак на внутрішньому ринку цей інструмент не регулюється законодавством. Можна було б очікувати розвитку ринку похідних цінних паперів, особливо після впровадження плаваючих валютних курсів, що призводить до змін в процентних ставках, курсах цінних паперів та інших фінансових інструментах. Тому це питання вимагає подальшого дослідження та розвитку.

Державні цінні папери слід розглядати як продукт, для продажу якого необхідна потужна рекламна компанія. Маркетингова стратегія на ринку державних цінних паперів повинна включати середньострокові заходи з реклами та популяризації запропонованих продуктів. Один із кроків для досягнення цієї мети полягає в тому, щоб внести тактичні кроки маркетингової стратегії до середньострокової стратегії управління державним боргом. Відповідний документ на 2018-2020 роки вже розглядає цілі, які мають бути досягнуті протягом цього періоду, зокрема збільшення частки державного боргу в національній валюті. Цей крок позиціонується як популяризація облігацій у національній валюті серед іноземних інвесторів. Для привернення цієї категорії інвесторів вже були зроблені певні кроки, такі як опублікування інформації для інвесторів на сайті МФУ і плани щодо створення міжнародного депозитарію в Національному банку України.

Державні цінні папери, такі як облігації або інші боргові інструменти, грають важливу роль у контролі та управлінні бюджетним дефіцитом у багатьох країнах. Бюджетний дефіцит виникає, коли витрати держави перевищують її надходження. Використання державних цінних паперів може бути корисним інструментом для збалансування бюджету та управління фінансовими ризиками. Ось деякі способи, які можуть бути використані:

1. Залучення капіталу: державні цінні папери можуть бути випущені для привернення капіталу зі зростанням бюджетного дефіциту. Привабливі умови вкладення коштів у державні цінні папери можуть залучити інвесторів, що допоможе у зборі необхідних ресурсів для покриття дефіциту.

2. Регулювання відсоткових ставок: видача державних цінних паперів може бути використана для регулювання відсоткових ставок на ринку. Держава може впливати на ринкові ставки шляхом зміни обсягу випуску цінних паперів. Вищі ставки можуть зменшити витрати на обслуговування боргу, що допоможе зменшити бюджетний дефіцит.

3. Покриття витрат на борг: використання державних цінних паперів може служити для покриття витрат на обслуговування боргу, такі як відсотки та погашення головної суми. Це дозволяє державі розподілити витрати на борг на тривалий термін, що полегшує управління бюджетом та зменшує тиск на поточний бюджет.

4. Диверсифікація джерел фінансування: використання різних джерел фінансування, включаючи державні цінні папери, дозволяє розподілити ризики та зменшити залежність від конкретних джерел фінансування. Це може бути особливо важливим у випадку зміни ринкових умов.

5. Забезпечення стабільності фінансового ринку: державні цінні папери можуть служити для збалансування фінансового ринку та забезпечення його стабільності, особливо в часи економічної нестабільності або фінансових криз.

Загалом, використання державних цінних паперів є важливим інструментом для управління бюджетним дефіцитом, забезпечення стабільності

фінансів держави та залучення необхідних ресурсів для фінансування державних програм та ініціатив.

Всі кризові ситуації в економіці негативно вплинули на репутацію держави як позичальника, але цей стан можна розглядати як випробування на стійкість до стресу та визначити основні напрями роботи з метою відновлення довіри потенційних інвесторів до державних позичкових інструментів.

Висновки до розділу 3

Функціонування ринку державних цінних паперів України в контексті управління дефіцитом бюджету має значний потенціал для становлення ефективним інструментом залучення фінансових ресурсів з метою зниження витрат на фінансування дефіциту державного бюджету.

Серед пріоритетних напрямків розвитку ринку, які сприятимуть підвищенню його привабливості для залучення тимчасово вільних коштів, слід визначити наступні: підвищення кредитного рейтингу державних цінних паперів, поліпшення системи страхування вкладників, ефективна маркетингова стратегія, розширення та покращення асортименту фінансових інструментів.

ВИСНОВКИ

Глибокий теоретичний аналіз та систематизація практичного досвіду в регулюванні бюджетного дефіциту в перехідній економіці дозволяють зробити наступні висновки:

1. Основні фактори виникнення бюджетного дефіциту включають політику уряду, що проводить структурні зміни в економіці, а також негативні наслідки непередбачених подій, таких як війни, природні катастрофи, економічні кризи тощо. В Україні основні чинники бюджетного дефіциту включають скорочення обсягів виробництва, несвоєчасні структурні зміни в економіці, нестабільну економічну і політичну ситуацію, часті зміни та недосконалість законодавства, високий рівень тіньової економіки та відсутність інвестиційної привабливості держави.

2. У процесі подолання бюджетного дефіциту в Україні не рекомендується скорочення видатків на соціальну сферу та збільшення податкового навантаження. Враховуючи сучасну ситуацію, такі заходи можуть призвести до погіршення соціально-економічної ситуації та спричинити масовий протест серед населення. Останнім часом спостерігається високий рівень інфляції, нестабільність у політичній ситуації, військові конфлікти на сході України та впровадження державних реформ, що потребують значних фінансових ресурсів. Все це негативно впливає на економіку країни і ускладнює підвищення податків та зменшення видатків у сфері соціального захисту. У програму конкретних заходів щодо зменшення бюджетного дефіциту доцільно включити та послідовно впроваджувати такі ініціативи, які з одного боку, стимулювали б приплив коштів до державного бюджету, а з іншого боку, сприяли б скороченню державних видатків. До таких заходів можна віднести:

- перегляд напрямків інвестування державних коштів у галузі національного господарства з метою підвищення фінансової ефективності кожної гривні;
- скорочення витрат на оборону;

- збереження фінансування тільки найважливіших соціальних програм, введення мораторію на створення нових соціальних програм, які потребують значних бюджетних ресурсів;

- заборона Національному банку надавати кредити урядовим структурам будь-якого рівня без належного регулювання заборгованості державними цінними паперами.

3. Ми розглядаємо, що для зменшення негативних наслідків бюджетного дефіциту джерелами фінансування бюджету можуть бути:

- 1) позики, які беруться в усередньому від державних та місцевих джерел;
- 2) кошти, що надходять від приватизації державного майна та інших операцій, пов'язаних з приватизацією;

- 3) доходи, які надходять внаслідок продажу державних цінних паперів.

Важливу роль у зменшенні бюджетного дефіциту відіграють також заходи з удосконалення податкової системи, зокрема:

- збільшення податку на виробництво і споживання;
- надання тимчасових податкових пільг для нових підприємств;
- введення прозорого контролю за зростанням бюджетних витрат;
- оцінка ефективності та реалізація державних програм, що фінансуються з державного бюджету.

4. Недосконала та несистемна практика фінансування бюджетного дефіциту в Україні є важливим чинником, який призводить до зниження рівня бюджетної безпеки. Бюджетна безпека визначається як стан забезпечення фінансової стійкості та спроможності держави виконувати свої функції. Вона є важливою частиною фінансової безпеки держави та важливим фактором для економічного розвитку та соціального захисту населення.

5. З початку агресії Росії, Європейський Союз та його члени надають Україні понад 53 мільярди євро фінансової, гуманітарної, екстреної та військової підтримки в рамках "Команди Європи". Ці кошти призначені для підтримки економічної, соціальної та фінансової стійкості України, а також включають

надзвичайний пакет фінансової підтримки на 18 мільярдів євро на 2023 рік, а також велику суму військової допомоги.

Структура міжнародної допомоги гармонійно підтримує Україну в усіх напрямках та допомагає балансувати державний бюджет, що є вкрай важливим на сучасному етапі.

6. Загалом, дослідження проблем формування доходної частини Державного бюджету України має важливе значення через те, що сам бюджет є важливим інструментом економічного розвитку та соціального захисту населення. Доходи від податків грають ключову роль у формуванні бюджету та фінансуванні соціальних програм, культурних заходів та інших галузей. Отже, ефективна податкова політика та податкове адміністрування важливі для забезпечення стабільності та ефективності фінансової системи держави.

Можна відзначити, що податкові надходження становлять основну частину доходів державного бюджету України та відіграють ключову роль у забезпеченні функцій та завдань держави. Усунення нестабільності, збільшення прозорості та гнучкості податкової політики є важливими для забезпечення якості фіскального процесу в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адонін С.В., Ізюмська В.А. Особливості дефіциту державного бюджету України на сучасному етапі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 19. С. 108-111
2. Баженова Ю.В. Моделювання впливів монетарної та фіскальної політики на економіку України за допомогою відкритої динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги. *Економіка і держава*. 2012. № 7(79). С. 33–36
3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування. Studfiles: веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/5648048/page:6>
4. Бюджетний дефіцит України, причини і шляхи його скорочення. URL: http://www.rusnauka.com/35_NOBG_2013/Economics/15_153141.doc.htm
5. Бюджетний кодекс України : за станом на 20 лютого 2016 р. К. : ЦУЛ, 2016. 480 с.
6. Бюджетний кодекс України : Закон України від 05.07.2012 р. № N 5059-VI (5059-17). Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50–51
7. Бюджетний кодекс України від 07.08.2010 № 5290-VI (зі змін. та доп.). URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
8. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2016 рік. К. 2017. 31 с.
9. Василик О. Д. Державні фінанси України: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 608 с.,
10. Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. та ін. Фінанси: Навчальний посібник: експрес курс. Харків: Видавництво «ПромАрт», 2018. 262 с,
11. Грідчіна М.В., Захожай В.Б., Осіпчук Л.Л. Фінанси: підручник. Київ: МАУП, 2004. 312 с
12. Дем'янишин В. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні. *Вісн. Терноп. держ. екон. ун-ту*. 2015. № 5. С. 120–123.

13. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Жадько К.С., Гончарова Є.В. Фінансово-економічна сутність дефіциту державного бюджету та його вплив на соціально-економічне життя країни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 11. С. 208–211
15. Загальнодоступна вільна багатомовна онлайн енциклопедія "Wikipedia". URL: <https://uk.wikipedia.org>
16. Звітність про виконання бюджетів. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
17. Калач Г. М. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації. *Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України*. 2004. Вип. 4 (26). С. 115–120.
18. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країни: навчальний посібник . Київ : Кондор. 2004. 384 с,
19. Касьяненко Л.М. Економічна теорія: навч. посіб. К. Цул 2015.
20. Качула С.В., Павлова Г.Є., Лисяк Л.В., Добровольська О.В., Катан Л.І. Бюджетна система України: навч. посіб. в схемах і таблицях. Дніпро: Монолит, 2021. С.332
21. Климаш Н.І., Багацька К.В., Дем'яненко Н.І. та інші. Бюджетна система: навч. посіб. Львів «Магнолія 2006», 2014. 296с
22. Коблик І.І. Теоритичні аспекти державних запозичень: методи та форми здійснення. Економічний аналіз: збірник наукових праць. 2012. вип. 11, частина 1. С. 110-115
23. Коляда Т. А. Джерела фінансування дефіциту бюджету: тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України. *Бізнес Інформ*. 2015. №2. С. 215-222.
24. Коляда Т.А. Управління державним боргом у контексті стабілізації державних фінансів України. *Економічний часопис–XXI*. 2015. № 7–8(1). С. 82–85. 33

- 25.Коляда Т.А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. 396 с.
- 26.Лаврик О.Л. Інструменти фінансового ринку в умовах глобалізації *Економічний аналіз*. 2017 р. Том 27. № 4. С.133—138.,
- 27.Лондар С.Л., Тимошенко О.В. Фінанси : навчальний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2009. 384 с
- 28.Матвійчук Н. М. Особливості бюджетного дефіциту України в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2015. С. 31-33.
- 29.Мацедонська Н. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом 2015. Вип. 3. С. 732-735.
- 30.Мелих О. Ю. Бюджетний дефіцит та його вплив на стан боргової безпеки України. Тернопіль: Видавництво «Вектор», 2015. С. 123-127.
- 31.Методика розрахунку рівня економічної безпеки URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>.
- 32.Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
- 33.Мигович Т. Роль видатків бюджетів у соціально-економічному розвитку України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2010. № 6. С. 36-43.
- 34.Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://mof.gov.ua/uk>
35. Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text>
- 36.Про приватизацію державного і комунального майна : Закон України від 25.09.2019 р. № 2269-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19>
- 37.Редіна Н. І. Дефіцит бюджету й основні шляхи його подолання в Україні. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 93–97.

- 38.Сидоренко О. О. Бюджетний дефіцит України і шляхи подолання. URL: [http://www.rusnauka.com/ 30_OINXXI_2013 /Economics/ 15_147246. doc. Htm](http://www.rusnauka.com/30_OINXXI_2013/Economics/15_147246.doc.Htm)
- 39.Сидоренко С. В. Причини виникнення дефіциту бюджету в Україні та інших країнах світу. Фінансове забезпечення економіки : матеріали науково-практичної студентської інтернет конференції Житомир: Поліський національний університет, 2021. С. 60-63
- 40.Степанова В.О. Основні шляхи та методи покриття дефіциту державного бюджету України в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи. *Вісн. Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу*. 2011. № 3(15). С. 158–161
- 41.Теслюк С.А. Порівняльна характеристика суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 9. С. 149-152.
- 42.Футерко О.І. Бюджетний дефіцит і державний борг: динаміка та основні проблеми управління. *Економічний часопис-XXI*. 2011. № 9-10. С. 37 – 40.
- 43.Colin, C. and B. Brys. Population ageing and sub-central governments: long-term fiscal challenges and tax policy reform options”, *OECD Working Papers on Fiscal Federalism*. 2019. No. 30.
- 44.Government finance statistics. Eurostat Statistical books. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- 45.Herold, K. Insolvency Frameworks for Sub-national Governments. *OECD Working Papers on Fiscal Federalism*, 2018. No. 23.
- 46.Making the Most of Public Investment in a Tight Fiscal Environment: Multi-level Governance Lessons from the Crisis, *OECD Multi-level Governance Studies*, OECD Publishing, Paris, 2011. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264114470-en>. 34 21. OECD. Fiscal rules for sub-central governments. *Fiscal Federalism 2014*, OECD, Paris. 2013
- 47.Regulation 1177/2011 amending Regulation 1467/97: On speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure.

48. Resolution of the European Council on the Stability and Growth Pact (Amsterdam, 17 June 1997). *Official Journal*. 2014. P. 236.
49. Tax and Fiscal Policy in Response to the Coronavirus Crisis: Strengthening Confidence and Resilience. Tackling Coronavirus (CONVID-19). OECD (2020 c)
50. The Territorial Impact of COVID-19: Managing the Crisis Across Levels of Government. Tackling Coronavirus (CONVID-19), OECD (2020a). URL: www.oecd.org/coronavirus/.